

RECENZÍÓ

HUNYADY GYÖRGY – BERKICS MIHÁLY (SZERK.):
A JOG SZOCIÁLPSZICHOLOGIÁJA. A HIÁNYZÓ LÁNCSZEM
(BUDAPEST: ELTE EÖTVÖS KIADÓ 2015) 434.

Egy éve jelent meg az ELTE Eötvös Kiadónál Hunyady György és Berkics Mihály szerkesztésében egy könyv, melynek címe *A jog szociálpszichológiája*. A könyv alcíme „a hiányzó láncszem”. Valóban, ha belegondolunk a jog által teremtett társadalmi valóság természetébe, nem tudunk nem gondolni e valóság szociálpszichológiai vonatkozásaira, melyek nélkül a jogi konstrukciók halottak, élettelenek lennének. Másfelől az is igaz, hogy jog nélkül a szociálpszichológiai realitás testetlen, lebegő, a résztvevők szeszélyeitől függő illékony pillanat.

A könyvben tizennégy tanulmányt olvashatunk, melyek közül egyesek közvetlenül, mások közvetetten keresik a hiányzó láncszemet, mely összeköti a mulandó, eseti körülményekbe ágyazott embert a maradandó, minden élő embernek szánt jogi léttel.

Hunyady György írta a kötet első, bevezető tanulmányát, melyben az alapkérdéssel szembesíti az olvasót. Lehetséges-e a racionális embert racionális rendszerben elképzelni? – teszi fel a kérdést a szociálpszichológus szerkesztő. A kérdés a kötet tanulmányait olvasván újra meg újra visszatér, anélkül azonban, hogy határozott választ tudnánk adni.

A második tanulmányt Pósch Krisztián írta, aki a jog és a pszichológia viszonyának nemzetközi szakirodalmába vezet be. Meglepő, hogy a biztató kezdetet követően ez a termékenynek tűnő kapcsolat meddővé vált, s hosszú évtizedekig kimaradt mind a jogtudósok, mind a pszichológusok érdeklődésének fókuszából. Csak remélni tudjuk, hogy a megújult, neurológiai alapjaira kérdező pszichológia szembenéz majd a jogi konstrukciók jármába szorult szereplők dilemmáival, akik az igazságszolgáltatás szervezetében különböző szerepeket betöltve mindannyian sajátosan torzítják az igazságot, melynek kiderítésére a rendszer egésze lenne hivatott.

A harmadik tanulmányban Pinczés-Pressing Zsuzsanna és Fülöp Márta a morális fejlődés és a jogi szocializáció elméleteiről és az elméletek által ihletett kutatásokról ír, kiemelve Váriné Szilágyi Ibolya eredményeit, aki a nemzetközi szakirodalomban is az elsők között kereste a választ arra a kérdésre, hogy miként válnak belsővé a felnövekvő gyermek számára a külső erkölcsi és jogi normák, nem beszélve arról a lehetőségről, amikor is az interiorizáció elmarad, s a felnőtté vált gyermek bűnözővé, erkölcsi szörnyeteggé válik.

A kötet második része a negyedik tanulmánnyal kezdődik, melyet a másik szerkesztő, Berkics Mihály készített. Ez a tanulmány nagy empirikus adatbázis alapján íródott, s izgalmas végkövetkeztetése, hogy a jog racionális rendszere az emberekben irracionális elegyben csapódik le, legyenek az emberek a jog egyszerű alanyai vagy hivatásos alkalmazói. Másik következtetése, melyet annak idején már

Hankiss Elemér is megfogalmazott, hogy minden magyar Szent György-ként gondol magára, aki sárkányokat lát másokban. A baj csak az, hogy mindenki magát tartja jogkövetőnek, s a másikat jogsértőnek.

Pósch Krisztián tanulmánya a jogismeretet, a demokratikus értékek támogatottságát tárgyalja és a procedurális igazságossággal kapcsolatos nézeteket vizsgálja a mai magyar társadalomban; megállapítva, hogy a modern polgári demokratikus értékek támogatottsága magas. Ez jó hír, de a kötet későbbi tanulmányaiból kiderül, hogy az ördög a részletekben rejlik. Krekó Péter a 2010-es magyarországi közjogi fordulat nyomán bekövetkezett helyzetről ír, összehasonlítva a „régí” és az „új” alkotmánnyal kapcsolatos, közvélemény-kutatási eszközökkel kimutatott reagálásokat.

Klaszterelemzéssel négy jellegzetes válaszadói csoportot különített el, melyek tagjait a régi és az új alkotmánnyal kapcsolatos megítélés jellege egyéníti. Az első csoportot Krekó „elrugaszkodóknak” nevezi. Ők azok, akik az új alkotmányt elfogadták, és a régít elutasították. Ez a csoport tűnt politikailag legaktívabbnak, az átlagnál magasabban iskolázottak és erősen bíznak a politikai intézményekben. Arányuk a mintában 22%. Nagyjából ugyanennyien vannak a „rendszer támogatók”, akik mind a régi, mind az új alkotmányt elfogadják, jellemzőjük, hogy ők alacsonyabban iskolázottak. A „nosztalgizók” a régi alkotmányt fogadják el, az újjal nem elégedettek. S végül maradnak az „elidegenedettek”, akiket nem érdekel egyik alkotmány sem. A két utóbbi csoport arányát a mintában sajnos Krekó nem adja meg, de vélhető, hogy a legtöbben az elidegenedettek lehetnek.

Krekó, Kende Anna és Máriási Dóra külön tanulmányt szenteltek a jogilag kirekesztett hajléktalanokkal kapcsolatos attitűdöknek és médiareprezentációknak. A tanulmány vigasztaló következtetése, hogy a szenttelen és szívtelen jogi szabályozás láthatóan nem találkozik a közvéleményben uralkodó megítéléssel, mely toleráns és megértő a hajléktalansággal kapcsolatosan. Bár ez a tendencia éppen ott törik meg – Budapesten –, ahol a hajléktalanok látványa hozzá tartozik a nem hajléktalanok mindennapjaihoz.

Kende Anna, Kende Judit, Bolyki Dániel és Mohácsi Ágnes a társadalmi és a politikai aktivizmusnak szentelték tanulmányukat, leírva az aktivizmusok spektrum szerint megkülönböztethető típusait. Ehhez a tanulmányhoz kapcsolódik egy másik tanulmány, mely a politikai aktivizmus és a kollektív cselekvés szociálpszichológiai meghatározóit kívánta feltárni. Kiderül, amit más források alapján is tudtunk, hogy Magyarország nem a kollektív politikai cselekvés hazája, még ha a „szalmaláng” jegyében időről időre nagyszámú embert megmozgató civil tüntetésekre sor is kerül, főként Budapesten.

A kötet harmadik része a rendszerattitűdökkel foglalkozó kutatásokat bemutatja be. Ezt a részt Hunyady György monumentális tanulmánya vezeti be, melyben a köztudatban megnyilvánuló demokráciakövetelményeket és a társadalmi atmoszféra ambivalenciáját tárgyalja igen részletesen, gazdagon kidolgozott empirikus alapokon. A szerző mintha előre látta volna a jövőt, mely mind Magyarországon, mind a világban kiélezte a demokrácia meghatározhatóságával kapcsolatos vitákat. Hunyady a demokrácia ellentétének meghatározásával vágja el a gordiuszi

csomót, kiemelve, hogy a demokrácia nem a személy, hanem a személytelen jog uralma.

Felmerül a többség zsarnokságának lehetősége, mely csak akkor védhető ki, ha vannak a hatalom fékjeinek és ellensúlyainak összjátékára épülő megváltoztathatatlan jogi konstansok.

A szerző a következő kérdéseket teszi föl a tanulmányban:

1. A rendszerkritikus elégedetlenség 2010-et követően mennyire terjedt ki a megkopott demokratikus berendezkedésre, illetve éppen ellenkezőleg, mennyiben keresett és talált eszközt a demokrácia elveiben és gyakorlatában?

2. A demokratikus intézményrendszer burkában megkísérelt és végrehajtott hatalmi központosítás milyen mértékben találkozott a fennálló és kiteljesítendő rendszer igazolásának híveivel és gondolatiságukkal?

3. A társadalmi atmoszférában a rendszerkritika és a rendszerigazolás tendenciái hogyan férték meg és mennyire ütköztek egymással 2010 után és 2014 előtt.

A felvetett kérdésekre a magyar társadalom nem adott egységes, mindenkire egységes érvennyel kiterjeszhető modell-lel jellemezhető válaszokat. Voltak, akik válaszaiknak magja a demokráciába vetett hit volt. Mások ezzel ellentétesen a hatalomösszpontosításban hittek. S végül találtak egy harmadik csoportot is, melynek tagjai a társadalmi megkülönböztetések szerint alkották meg maguknak a válaszaikat.

A szerző úgy látja, hogy a vizsgálatok időpontjában (a 2010-es évek elején) a társadalmi közérzet negatív irányba hajlik (hajlott), ám a kilátástalan keserűség mellett a demokráciafelfogásnak volt és van egy elfogadott gondolati-érzelmi magja.

A kötet 11. tanulmányát Berkics Mihály írta, aki a rendszer és a jogrendszer percepcióit rendszerezte empirikus vizsgálatok alapján. Krekó és Hunyady korábban bemutatott tanulmányai alapján nem meglepő, hogy Berkics a mai magyar társadalomban a rendszerigazoló és az elégedetlenek mellett a politikai cinikusok csoportját tartja meghatározónak, akik nem akarnak részt venni a választásokban, s tagadják az értékeket. Fontos adalék, hogy az értékek sorában besorolástól függetlenül, a megkérdézettek az egzisztenciális félelmeket élik át leginkább, a politikai félelmek hátul állnak a félelmek rangsorában.

Hadarics Márton az *European Social Survey* 2008/2009-es adatfelvétel körének adatbázisán hasonlítja össze 6 kelet-európai és hat nyugat-európai ország lakóinak bizalmi mutatóit, kimutatva azt a már Szűcs Jenő Európa három történeti régiójáról szóló klasszikus tanulmányának megállapításaiból is kikövetkeztethető tény, hogy a nyugat-európai országok lakói jobban megbíznak egymásban és intézményeikben, mint a kelet-európai országokban élők. Továbbá az utóbbiakban elevebben él az egyenlőség utáni vágy, mint az előbbieken. Egy másik tanulmányban Hadarics ugyanazon az adatbázison a jóléti társadalmat szolgáló redisztribúcióval kapcsolatos attitűdöket vizsgálja hasonló módszertannal. A kelet-európai országokban nagyobb az egalitarianizmus és fokozottabb a redisztribúciós várakozás, ugyanakkor Hadarics fontos megállapítása, hogy a pszichológiai motivációból hiányzik a szolidaritás és az empátia, a szociális kiegyenlítő attitűdöket inkább az államszocialista nosztalgia táplálja.

A kötetet Krekó Péter cikke zárja, aki azt a kérdést firtatja, hogy az ignoráns állampolgárnak mi a viszonya a jogrendszerhez? A kérdésre Krekó már a cikk elején megadja a választ, mely az egész kötet mottója lehetne: a jogrendszer az állampolgár szemével nézve a kiismerhetetlen komplexitás és az absztrakt idegenség világa. Hiába racionális a jog, ha a jog alanya irracionális. Az irracionalizmus kiköveteli a maga jogát, mely nem ismer el mást, mint az önzés, a másokra tekintettel nem lévő erőszakos törtetés jogát. Az eredmény, hogy a világ még idegenebb és még kiismerhetlenebb lesz, de ezen segít az összeesküvés-elmélet, melynek prizmáján keresztül nézve a világot minden világos és kiismerhető lesz. A „sérelemi nemzettudat”, az „ostrommentalitás”, a nemzetközi elit irányából észlelt fenyegetés kerítést von a külvilággal szemben. A gyanakvásnak nincs szociológiája, mindenkit áthathat, függetlenül attól, hogy fiatal, idős, magas vagy alacsony státuszú.

Ezt a vaskos kötetet az ELTE Pszichológiai Doktori Iskola egyik műhelyének tagjai írták. Évtizedes munkára épül, tükre az elmélyült közös kutatásnak, diszkusszióknak, mely az akadémiai lét sajátja. Indulás, kezdet, mely folytatásra vár. A pszichológusok kinyújtották a kezüket, s most a jogtudósokon a sor, hogy megragadják ezt a kinyújtott kezét.

*Csepeli György**

* DSc, professzor emeritus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar, 1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/A.
E-mail: csepeli.gyorgy@tatk.elte.hu.